

**تعیین حدود مسئولیت شرکت های تجاری و مدیران آنها در
برابر دارنده چک (براساس معیارهای شش گانه)**

رلف:

دکتر سید حسین سادات حسینی

عضو هیأت علمی دانشگاه

سرشناسه	سادات حسینی، سیدحسین، ۱۳۳۹ -
عنوان قراردادی	ایران. قوانین و احکام
عنوان و نام پدیدآور	Iran. Laws, etc
مشخصات نشر	تعیین حدود مسئولیت شرکت‌های تجاری و مدیران آنها در برابر دارنده چک (بر اساس معیارهای شش گانه) // مولف سیدحسین سادات حسینی.
مشخصات ظاهری	شاهرود: قانون و قلم، ۱۳۹۸.
شابک	۲۲۳ص.
وضعیت فهرست نویسی	۴۰۰۰۰۰ ریال: 978-622-99064-7-7
یادداشت	فیا:
موضوع	چک -- قوانین و مقررات -- ایران
موضوع	Checks -- *Law and legislation-- Iran:
موضوع	مسئولیت (حقوق) -- ایران
موضوع	Liability (Law) -- Iran:
موضوع	حقوق تجارت -- ایران
موضوع	Commercial law -- Iran
رده بندی کنگره	۱۳۹۸ ۷۵۲/۹۳۹K1 H:
رده بندی دیویی	۳۴۱ ۵۰۹۶
شماره کتابشناسی مل	۵۶۶-۹۰

سازات قانون و قلم

تعیین حدود مسئولیت شرکت‌های تجاری و مدیران آنها در برابر دارنده چک
(بر اساس معیارهای شش گانه)

سید حسین سادات حسینی

تولید چاپ: اول ۱۳۹۸

انتشارات: قانون و قلم

بیراز: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۴۰۰۰۰ تومان

حق چاپ برای ناشر محفوظ

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۹۹۰۶۴-۷-۷ ISBN: 978-622-99064-7-7

مرکز بخش: تهران، میدان انقلاب، خیابان کارگر جنوبی، خیابان روانمهر،

پن‌بست دولت‌شاهی، پلاک ۱ واحد ۱، انتشارات حقوق‌یار

فروشگاه الکترونیکی: www.hoghoghiyaar.com

تلفن تماس: ۶۶۴۸۵۸۷-۶۶۲۰۶۶۹۷۷۸۲-۶۶۹۵۲۰۷۳

فکس: ۶۶۴۹۲۲۹۵

فهرست مطالب

بخش اول

تعیین حدود مسئولیت شرکتهای تجاری و مدیران آنها در برابر دارنده چک براساس تحقق یا عدم تحقق معیار اول

فصل اول: تعیین مسأله پرداخت وجه چک در صورت تحقق معیار اول یعنی «امضای چک در مقام صدور و ظهنویسی از سوم»
پیران پس از آغاز شخصیت حقوقی و قبل از پایان آن صورت گیرد»..... ۲۴

مبحث اول: تعیین نقطه آغاز و پایان شخصیت حقوقی شرکت های تجاری ۲۵

گفتار اول: تعیین نقطه آغاز شخصیت حقوقی ۲۵

گفتار دوم: تعیین نقطه پایان شخصیت حقوقی ۳۱

مبحث دوم: بررسی دوره های متعدد بین آغاز و پایان شخصیت حقوقی به منظور ترتب

مسئولیت بر شرکت به منظور پرداخت وجه چک ۳۱

مبحث سوم: اعمال نتیجه حاصله از تحقق معیار اول در دو نوع چک و در دو حالت

صدور و ظهنویسی ۳۲

گفتار اول: اعمال نتیجه حاصله از تحقق معیار اول در هر دو نوع چک در حالت

صدور ۳۳

گفتار دوم: اعمال نتیجه حاصله از تحقق معیار اول در هر دو نوع چک در حالت
ظهنویسی ۳۷

فصل دوم: تعیین مسئول پرداخت وجه چک در صورت عدم تحقق معیار اول یعنی «امضای
چک از سوی مدیران قبل از آغاز شخصیت حقوقی و بعد از پایان آن صورت گیرد» ۴۱
مبحث اول: احصاء مصادیق چهارگانه مربوط به عدم تحقق معیار اول ۴۲
مبحث دوم: تعیین مسئول پرداخت وجه چک در مورد مصادیق چهارگانه ۴۷

بخش دوم

تعیین حدود مسئولیت مدیران تجاری و مدیران آنها در برابر دارنده چک براساس تحقق
عدم تحقق معیار دوم

فصل اول: تعیین مسئول پرداخت وجه چک در صورت تحقق معیار دوم یعنی «امضای
چک در مقام صدور و ظهنویسی از سوی مدیران دارنده حق امضاء صورت گیرد» ۶۲
مبحث اول: بررسی معیار دوم با فرض تحقق آن معیار بر امضاء چک از سوی مدیران
دارنده حق امضاء ۶۳
گفتار اول: شرکت سهامی ۶۳
گفتار دوم: شرکت تعاونی ۷۵
گفتار سوم: شرکت با مسئولیت محدود ۷۷
گفتار چهارم: شرکت های تضامنی و نسبی ۸۰
گفتار پنجم: شرکت های مختلط غیر سهامی و مختلط سهامی ۸۶
مبحث دوم: بررسی لزوم یا عدم لزوم احراز سمت دارندگان حق امضاء به غیر از رجوع به
اداره ثبت شرکت ها و همچنین احراز سمت وصحت تشریفات انتخاب آنها ۸۷
گفتار اول: بررسی موضوع اول ۸۷
گفتار دوم بررسی موضوع دوم ۹۰

مبحث سوم: اعمال نتیجه حاصله از تحقق معیار دوم در دو نوع چک و در دو حالت صدور و ظهر نویسی	۹۰
فصل دوم: تعیین مسئول پرداخت وجه چک در صورت عدم تحقق معیار دوم یعنی «امضای سند تجاری از سوی مدیران غیر دارنده حق امضاء صورت پذیرد»	۹۲
مبحث اول: احصاء مصادیق عدم تحقق معیار دوم	۹۳
گفتار اول: یادآوری موارد تحقق معیار دوم و احصاء مصادیق عدم تحقق معیار مزبور - شرکت های متعدد	۹۳
گفتار دوم: تعیین مسئول پرداخت وجه در خصوص مصادیق احصاء شده گفتار اول (گفتار قاضی)	۱۰۰
مبحث دوم: تعیین مسئول پرداخت وجه چک در صورت امضای چک از سوی مدیر دارنده حق امضاء ولی مدیر یا مدیر مستعفی	۱۰۸
گفتار اول: بررسی موردی که هنگام امضای چک، خبر عزل یا استعفای مدیر به اداره ثبت شرکت ها اعلام شده است	۱۰۸
گفتار دوم: بررسی موردی که به هنگام امضای چک، خبر عزل یا استعفا به اداره ثبت شرکت ها اعلام نشده ولی دارنده به این امر متنبع بوده است	۱۱۱

بخش سوم

تعیین حدود مسئولیت شرکتهای تجاری و مدیران آنها در برابر دارنده چک بر اساس تحقق یا عدم تحقق معیار سوم

فصل اول: تعیین مسئول پرداخت وجه چک در صورت تحقق معیار سوم یعنی «امضای چک در مقام صدور و ظهر نویسی در حدود موضوع شرکت صورت پذیرد»	۱۱۸
مبحث اول: تبیین موضوع (عملیات) شرکت های تجاری	۱۱۸

مبحث دوم: لزوم رعایت موضوع به هنگام امضاء چک از سوی مدیران و ضمانت اجرای عدم رعایت آن ۱۲۳

مبحث سوم: اعمال نتیجه حاصله از تحقق معیار سوم در دوند چک و در دو حالت صدور و ظهر نویسی ۱۲۷

فصل دوم: تعیین مسئول پرداخت وجه چک در صورت عدم تحقق معیار سوم "امضای چک در مقام صدور و ظهر نویسی در خارج از حدود موضوع شرکت صورت پذیرد" ۱۲۹

مبحث اول: تعیین مسئول پرداخت وجه در حالتی که دارنده، آگاه به این امر است. ۱۳۰

مبحث دوم: تعیین مسئول پرداخت وجه در حالتی که دارنده جاهل به این امر است ۱۳۲

بخش چهارم

تعیین حدود مسئولیت شرکت های تجاری و مدیران آنها در برابر دارنده چک بر اساس تحقق یا عدم تحقق معیار چهارم

فصل اول: تعیین مسئول پرداخت وجه چک در صورت تحقق معیار چهارم یعنی «امضای چک از سوی مدیران دارنده حق امضاء در مقام صدور و ظهر نویسی در شرکت های تجاری به جز شرکت های سهامی در حدود اختیارات مدیران صورت پذیرد» ۱۴۰

مبحث اول: بررسی معیار مورد سخن در شرکت های سهامی ۱۴۲

مبحث دوم: بررسی معیار مورد سخن در شرکت با مسئولیت محدود ۱۵۸

مبحث سوم: بررسی معیار مورد سخن در شرکت های تضامنی و نسبی ۱۶۵

مبحث چهارم: اعمال نتیجه حاصله از تحقق معیار چهارم در دوند چک و در دو حالت صدور و ظهر نویسی ۱۷۲

فصل دوم: تعیین مسئول پرداخت وجه چک در صورت عدم تحقق معیار چهارم یعنی «امضای چک از سوی مدیران دارنده حق امضاء در مقام صدور و ظهرنویسی در شرکتهای تجاری، خارج از حدود اختیارات مدیران صورت پذیرد»	۱۷۴
مبحث اول: تعیین مسئول پرداخت وجه در این حالت در شرکت با مسئولیت محدود	۱۷۵
مبحث دوم: تعیین مسئول پرداخت وجه در این حالت در شرکت های تضامنی و نسبی	۱۸۴
مبحث سوم: تعیین مسئول پرداخت وجه در این حالت در شرکت سهامی	۱۸۷
گفتار اول: در حالتی که اعضای هیئت مدیره به عنوان امضاء کننده چک هستند.	۱۸۷
گفتار دوم: در حالتی که مدیر عامل به عنوان امضاء کننده چک است	۱۹۱
گفتار سوم: در حالتی که مدیر عامل و عضو هیئت مدیره توأمان به عنوان امضاء کنندگان چک هستند.	۱۹۷

بخش ۲

تعیین حدود مسئولیت شرکت های تجاری و مدیران آنها در برابر دارنده چک بر اساس تحقق یا عدم تحقق معیار پنجم

فصل اول: تعیین مسئول پرداخت وجه در صورت تحقق معیار پنجم یعنی «امضای چک از سوی مدیران دارنده حق امضاء همراه با ذکر سمت باشد»	۲۰۲
مبحث اول: نحوه ذکر سمت مدیران (صریح یا عدم صریح) و ترتب مسئولیت بر شرکت و مدیران در حالت های متفاوت	۲۰۳
مبحث دوم: اعمال نتیجه حاصله از تحقق معیار پنجم در دو نوع چک و در دو حالت صدور و ظهرنویسی	۲۰۶

- فصل دوم: تعیین مسئول پرداخت وجه چک در صورت عدم تحقق معیار پنجم ۲۰۸
- مبحث اول: احصاء مصادیق ۲۰۹
- مبحث دوم: تعیین مسئول پرداخت وجه در مورد مصادیق مزبور ۲۱۰
- گفتار اول: در موردی که مدیر سمت خود را تصریح ننماید ۲۱۰
- گفتار دوم: در موردی که اوضاع و احوال دلالت بر انتساب امضاء و اقدام مدیر به شرکت دارد ۲۱۰
- گفتار سوم: در موردی که اوضاع و احوال در جهت انتساب امضاء و اقدام مدیر به شرکت ایجاد تردیدی نکند ۲۱۱

بخش ششم

تعیین حدود مسئولیت شرکتهای تجاری و مدیران آنها در برابر دارنده چک براساس تحقق یا عدم تحقق معیار ششم

- فصل اول: تعیین مسئول پرداخت وجه چک در صورت تحقق معیار ششم ۲۱۸
- مبحث اول: ترتب مسئولیت بر شرکت در صورت استثنای اصل مزبور بر چک ۲۱۹
- مبحث دوم: عدم ترتب مسئولیت بر شرکت در صورت استثنای اصل مزبور بر چک ۲۲۲
- گفتار اول: استثناء اول، ایراد سوء نیت ۲۲۳
- گفتار دوم: استثناء دوم، ایراد مربوط به شرایط شکلی و ماهوی ۲۲۳
- گفتار سوم: استثناء سوم، ایرادات مربوط به روابط شخصی ۲۲۶
- مبحث سوم: اعمال نتیجه حاصله از تحقق معیار ششم در دونهی چک و در دو حالت صدور و ظهرنویسی ۲۲۸

- فصل دوم: تعیین مسئول پرداخت وجه چک در صورت عدم تحقق معیار ششم ۲۳۰
- مبحث اول: استثناء اول، سوء نیت دارنده چک و تعیین مسئول پرداخت وجه چک ۲۳۱

مبحث دوم: استثناء دوم، وجود ایراد در شرایط شکلی و ماهوی چک و تعیین مسئول

پرداخت وجه ۲۳۲

منابع ۲۳۷

www.ketab.ir

مقدمه

۱. وقتی به مقالات و کتب نگاشته شده در قلمرو حقوق تجارت پیرامون موضوع اسناد تجاری و رعایت شرکت‌ها بالاخص مسئولیت شرکت‌ها و مدیران در قبال معاملات توجه می‌کنیم، دو نکته پدید می‌آید:

نکته اول: این دو بحث مربوط به اسناد تجاری، محوریت بحث عمدتاً با این فرض است که هرگاه مدت مدیدی از سوی شخص حقیقی صادر و ظهرنویسی شود مسئولیت شخص صادرکننده و ظهرنویس چگونه خواهد بود ولی از اینکه هرگاه بجای شخص حقیقی، عمل صدور سند تجاری با ظهرنویسی آن مربوط به یک شرکت تجاری به عنوان شخص حقوقی باشد در این صورت نحوه مسئولیت شرکت به عنوان شخص حقوقی چگونه خواهد بود و مسئولیت شرکت و اختتاماً مسئولیت مدیران امضاءکننده چه میزان است سخنی به میان نیامده است و اگر هم سخن گفته شده گذرا و سطحی است.

۳. نکته دوم: اینکه وقتی به مبحث مربوط به شرکت‌ها آن هم در قسمت مربوط به معاملات شرکت‌ها توجه می‌کنیم، در این مباحث عنوان شده که هرگاه مدیران شرکت‌ها با رعایت اساسنامه و موازین قانونی، معاملاتی از جانب شرکت و یا به نمایندگی از طرف شرکت انجام دهند، شرکت در قبال این معاملات مسئول است و در مواردی به جهت عدم رعایت موازین، مدیران در قبال این معاملات مسئول هستند ولی هرگاه مدیران شرکت‌های تجاری به جای انجام یک معامله و انعقاد قرارداد، نسبت به امضای

سند تجاری در مقام صدور و ظهرنویسی مبادرت نمایند از اینکه میزان ونحوه مسئولیت شرکت و احتمالاً میزان مسئولیت مدیران امضاءکننده چگونه است سخنی به میان نیامده است و یا در حد گذرا به آن اشاره شده است.

۴. شاید در خصوص نکته اول اینگونه استدلال شود که قواعدی که پیرامون اسناد تجاری که مشتمل بر نحوه و میزان مسئولیت است و برای اشخاص حقیقی که سند را در مقام صدور و ظهرنویسی امضاء می کنند، قابل اعمال می دانیم دقیقاً همان قواعد را برای شرکت ها به عنوان اشخاص حقوقی که در جایگاه صدور و ظهرنویسی واقع می شوند اعمال کنیم. و در خصوص نکته دوم نیز شاید اینگونه استدلال شود که قواعدی که در خصوص مسئولیت شرکت ها و واحدها مدیران آنها در قبال معاملات از قبیل بیع، صلح و غیره قابل اعمال است، را برای شرکت ها یا احياناً مدیران به هنگامی که به جای انجام معاملات نسبت به امضای سند در مقام صدور و ظهرنویسی مبادرت می نمایند قابل اعمال بدانیم.

اما باید گفت که دو استدلال فوق الذکر شاید در بخشی صحیح است ولی به طور کامل و همه جانبه نمی تواند استدلال صحیح باشد زیرا در حالتی که سند تجاری از سوی شخص حقیقی اصالتاً امضاء شود در مقایسه با حالتی که یک مدیر در مقام نماینده یک شرکت، سند تجاری را امضاء می کند تفاوت فاحشی دارد. زیرا در حالتی که مدیر در مقام نماینده شرکت، سند تجاری را امضاء می کند، مسائل و سئوالات متعددی پیرامون این امر مطرح می شود، به عنوان مثال آیا به هنگام امضای سند از سوی مدیر، شخصیت حقوقی شرکت شکل گرفته است و اینکه آیا به شخصیت حقوقی شرکت پایان داده نشده است؟ و آیا مدیر دارنده حق امضاء است؟ و آیا مدیر در حدود اختیارات مبادرت به این امر نموده است؟ و آیا به هنگام امضاء، سمت خود را ذکر کرده است و مواردی از این قبیل. (همان معیارهای شش گانه ای که محور بحث این نوشتار است) لذا موجب می گردد که چهره مسئولیت در جایی که امضاء سند به شرکت یا شخص حقوقی

مربوط است با حالتی که شخص حقیقی مطرح است تفاوت پیدا کند.

۵. از طرفی پیرامون نکته دوم باید گفت: که نمی توان همان قواعد و فرمول هایی که برای انجام معاملات از قبیل بیع و غیره از سوی مدیران شرکت ها برای شرکت ها مطرح است، برای اسناد تجاری قابل اعمال بدانیم. و میزان و نحوه مسئولیت شرکت و احیاناً مدیران را به هنگامی که مدیران معامله را انجام می دهند با هنگامی که سند تجاری را امضاء می کنند، یکسان بدانیم. زیرا برای اسناد تجاری، اوصاف و ویژگی هایی از قبیل وصف تجاری و اصل عدم توجه ایرادات منبعث از وصف تجاری و اصل استقلال امضاها مطرح است که همین امر موجب می گردد که بعضی از قواعد حاکم بر معاملات، بر اسناد تجاری اطلاق نشود.

به همین جهت بهره مندی از اسناد تجاری که موضوع سند تجاری از سوی مدیر مطرح است با جایی که موضوع انجام معامله مطرح است تفاوت پیدا کند. نتیجه اینکه مبحثی جدا از دو مبحث فوق قابل طرح است، به طوری که از یک طرف عنوان "سند تجاری" که در مبحث مربوطه، به شخص حقیقی گره خورده است و صرفاً با فرض اینکه شخص حقیقی به عنوان صادرکننده و ظهرنویس سند تجاری مطرح گردیده، را از این مباحث جدا کنیم و از طرف دیگر عنوان "مسئولیت شرکت های تجاری" را در مبحث مربوطه، صرفاً به معاملات از قبیل بیع و غیره گره خورده است، و نیز از این مبحث جدا کنیم و دو عنوان را از دو مبحث متفاوت را با هم تلفیق کنیم و عنوان جدیدی را با مبحث جدیدی ابداع کنیم به طوری که مسئولیت شرکت تجاری را با هنگامی که موضوع امضای سند تجاری از جمله چک در میان است مورد بررسی قرار دهیم. که البته عنوان کامل و همه جانبه این بحث همانا عنوان این نوشتار است که برای این امر و صرفاً برای چک به عنوان یکی از اسناد تجاری برگزیده ایم: "تعیین حدود مسئولیت شرکت های تجاری و مدیران آنها در برابر دارنده چک (بر اساس معیارهای شش گانه)".

۶. اما این نکته را باید توجه داشته باشیم که هر چند عنوان مزبور یک عنوان جدای از

دو مبحث قبلی است ولی به معنای این نیست که از دو مبحث کمک نگیریم بلکه برعکس از تمامی اصول و قواعد هر دو مبحث یعنی مبحث اسناد تجاری و مبحث شرکتها از جمله شرکت در قبال انجام معاملات تا آنجا که با جوهره و ماهیت بحث ما منافات نداشته باشد به طور کامل استفاده می کنیم.

۷. ذکر چهار نکته ذیل حائز اهمیت است:

۸. نکته اول: هر چند مصادیق اسناد تجاری شامل برات، سفته و چک می باشد ولی در این نوشتار مشخصاً در مورد چک بحث و بررسی شده است به همین جهت از این پس به جای کلمه "اسناد تجاری" مشخصاً از کلمه چک استفاده می شود.

و دلیل آن همانا بیان بهتر رسالت مطالب و در عین حال کاربردی تر چک در مقایسه با اسناد تجاری دیگر است. البته باید گفت که عمده مباحث مطروحه در این نوشتار را می توان به "سفته و برات" هم تعمیم داد.

۹. نکته دوم: مباحث این نوشتار هر دو نوع چک را در بر می گیرد، خواه چک هایی که محال علیه آنها بانک ها اعم از دولتی و خصوصی می باشند. یعنی چک هایی که عهده بانک ها صادر می شوند، خواه چک هایی که محال علیه آنها "مؤسسات اعتباری" می باشند یعنی چک هایی که عهده مؤسسات غیربانکی صادر می شوند. باید توجه داشت که دسته چک هایی که از سوی مؤسسات غیربانکی از قبیل مؤسسات اعتباری و غیره چاپ و در دسترس مشتریان خود قرار می دهند، و مشتریان آنها را با خود می کنند هر چند در متن آنها کلمه حواله درج شده ولی در واقع ماهیتاً چک بوده و مشمول تعریف ماده ۳۱۰ قانون تجارت می باشند: که مقرر می دارد: "چک نوشته ای است که به موجب آن صادر کننده وجهی را که در نزد محال علیه دارد کلاً یا بعضاً مسترد یا به دیگری واگذار می نماید" اما باید توجه داشت برای اینگونه چک ها صرفاً قانون تجارت در باب اسناد تجاری حاکم است.

در نتیجه دارنده چک در صورت عدم وصول وجه صرفاً از طریق حقوقی می تواند اقدام

کند به طوری که اگر صادر کننده شخص حقیقی باشد به طرفیت شخص مزبور و ظهرونیسان در صورت رعایت مواعد قانون تجارت طرح دعوی نماید و اگر صادرکننده شرکت باشد صرفاً علیه شرکت (و نه مدیران) و ظهرونیسان در صورت رعایت مواعد طرح دعوی کند.

بنابراین برای این گونه چک ها، قانون صدور چک مصوب سال ۵۵ با آخرین اصلاحی ۱۳۹۷ حاکم نیست. بنابراین دارنده چنین چکی نمی تواند از دو مزایای مندرج در این قانون یعنی اقدام ثبتی و کیفری استفاده نموده و علیه مسئولین براساس این دو روش اقدام و احقاق حق نماید.

ولی در مورد چک های که محال علیه آنها بانکها (اعم از دولتی یا خصوصی) می باشند به علت اینکه تحت حاکمیت هر دو قانون یعنی قانون تجارت و قانون صدور چک مصوب سال ۵۵ با آخرین اصلاحی ۱۳۹۷ می باشند در این صورت دارنده چنین چکی می تواند با روش های فائده مندی مقرر ذیل اقدام نماید. تا قبل از اینکه قانون صدور چک مصوب سال ۵۵، در سال ۹۷ اصلاح شود، سه روش قانونی مرسوم بود.

۱. روش حقوقی: هرگاه صادرکننده شخص حقیقی بود دارنده چک به موجب قانون تجارت می توانست با تقدیم دادخواست به دادگاه، علیه طرفیت ظهرونیسان ها اگر مواعد را رعایت می کرد و صادرکننده طرح دعوی نماید. اما اگر صادرکننده شرکت بود می توانست به موجب ماده ۱۹ قانون صدور چک مصوب سال ۵۵ به طرفیت شرکت و مدیران امضاءکننده به علت مسئولیت تضامنی و علیه ظهرونیسان ها در صورت رعایت مواعد به موجب قانون تجارت طرح دعوی نماید.

۲. روش کیفری: هرگاه صادرکننده شخص حقیقی بود دارنده چک به موجب قانون صدور چک مصوب سال ۵۵ می توانست علیه صادرکننده در صورت رعایت مواعد و شرایط مقرر در قانون مزبور شکایت کیفری طرح نماید. و اگر صادرکننده شرکت بود به موجب ماده ۱۹، علیه مدیران امضاءکننده شکایت کیفری مطرح نماید.